

Conceptia canonică a mitropolitului Andrei Șaguna privind organizarea Ortodoxiei ecumenice și a poziției Mitropoliei românești din Transilvania și Ungaria

Conf. Univ. Dr. Paul BRUSANOWSKI

În numărul trecut al *Revistei Teologice* am prezentat un material referitor la statutul canonic al Ortodoxiei din Imperiul Austriac (inclusiv Transilvania) până în anul 1848. Continuăm reflecțiile asupra acestei teme, analizând, de această dată, opiniile restauratorului Mitropoliei transilvane, Andrei baron de Șaguna. Acestea au fost cel mai clar sistematizate în lucrarea polemică *Anthorismos* (redactată ca răspuns ierarhului bucovinean Eugen Hacman în anul 1861), apoi în *Compendium-ul de drept canonic* (din anul 1868), dar și în diferite memorii adresate Curții de la Viena.

1. Ortodoxia din Imperiul Austriac – parte a Patriarhiei Ecumenice

În primul rând, conceptual de *autocefalie* i-a fost străin mitropolitului Șaguna. În Compendiul său nu menționează acest termen, precum se poate constata chiar și dintr-o scurtă privire asupra tablei de materii. Canoanele considerate drept argumente pentru justificarea autocefaliei din primele secole (de ex. can. 8. III ec.) nu au fost interpretate de Șaguna în sensul autocefaliei, ci al existenței unei provincii bisericești exempte. În condițiile nefolosirii conceptului de Biserici autocefale, mitropolitul Șaguna a avut în vedere doar existența celor patru patriarhii orientale vechi:

„Fiindcă spre nenorocirea creștinismului, totalitatea Bisericii lui Hristos (adică Pentarhia – n.n.) s-a dezbinat în două, în partea răsăriteană și cea apuseană: pentru aceea Biserica noastră din toată lumea are azi patru patriarhi și adică: pe cel din Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim... Dreptul de a înălța vreun scaun arhieresc la demnitatea de scaun patriarhal se cuvine exclusiv numai unui sinod ecumenic”¹.

¹ Andrei baron de Șaguna, *Compendiu de drept canonic al Sântei Sobornicești și Apostolești Biserici*, Sibiu, 1913, p. 97.

Conf. Univ. Dr. Paul Brusanowski

Drept urmare, a considerat că toate provinciile bisericești (în cazul în care nu se bucurau de statutul de Biserici exempte) se aflau pe teritoriul uneia din aceste patriarhii. Încă din timpul consultărilor episcopilor ortodocși din Imperiul Austriac, de la Viena, din anii 1850-1851, Șaguna a cerut în memoriul înaintat Guvernului austriac aprobarea autorităților imperiale de a păstra legătura cu Scaunul patriarhal de Constantinopol:

„Ținând cont de faptul că, în conformitate cu prevederile canonice ale Bisericii Orientale, Biserica Răsăriteană din Austria aparține de Patriarhatul de Constantinopol, Scaunul acestui patriarhat este instanța supremă pentru toate problemele bisericești ale Sfintei Biserici și ale creștinilor acesteia. Să se permită ierarhiei noastre din Austria ca, în cazurile prescrise de Biserică, să se adreseze numitului Scaun patriarhal din Constantinopol, pe calea Ministerului c.c. (chesaro-crăiesc – n.n.) de Externe”².

Așadar, Șaguna nu a avut cunoștință că însăși Patriarhia Ecumenică considerase, în 1855, drept autocefală Biserica din „Austria”³. Unsprezece ani mai târziu, Șaguna a rămas adept al aceleiași idei. Drept urmare, în cursul disputelor cu Hacman, din anii 1860-1861, a susținut necanonicitatea înființării unei Patriarhii a Imperiului Austriac. Dimpotrivă, în concepția lui Șaguna, ierarhia ortodoxă ar fi fost datoare să ceară autorităților austriece să i se permită să reia legăturile canonice cu Scaunul patriarhal, fiindcă doar astfel se putea respecta principiul libertății Bisericii:

„Vrem ca libertatea bisericească în înțelesul canonic să nu ne strâmtoreze în nimic din partea Guvernului politic, cu atât mai puțin cu cât nici libertatea altor religii creștine nu se strâmtorează din partea politică. Dacă noi libertatea Bisericii noastre nu o am pretinde de la Guvern în înțelesul deplin al cuvântului, atunci noi am da de noi înșine *testimonium paupertatis* și am da prilej Guvernului de a gândi că noi înșine vedem o primejdie pentru Stat din legătura canonică între mitropoliții noștri din Austria și patriarhul din Constantinopol. Încă noi credem că ierarhia noastră va ști să abată de la sine orice *testimonium paupertatis*, precum și orice prepus (presupunere – n.n.) pe care ar deduce-o statul din legătura canonică a mitropoliților noștri cu patriarhatul ecumenic, căci una (pe de o parte – n.n.) nu se află nici o iotă în analele patriei noastre despre pata necredinței a ierarhilor sau a creștinilor noștri, și pe de altă parte cu tot prilejul așa învederat au dovedit ierarhii și creștinii noștri credința și alipirea lor către Tron și Patrie, încât de prisos este a

² Ilarion Pușcariu, *Metropolia...*, Colecțiunea actelor, p. 76.

³ Într-un *tomos* al Patriarhiei ecumenice, din 1855, au fost menționate ca Biserici autocefale Patriarhiile de: Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim, apoi Bisericile din: Rusia, Cipru, Austria și Elada (Nicodim Mișaș, *Dreptul Bisericesc Oriental*, trad. Dim. I. Cornilescu și Vasile S. Radu, București, 1915, p. 253, nota 13).

aminti aici despre aceea mai mult. Așadar noi vrem o Biserică liberă să avem în Patria noastră și această dorință ne impune nouă acea îndatorire ca Biserica să o eliberăm în tot organismul său, pentru că dacă numai partea cea mai mică a ei nu se va elibera, atunci numaidecât i se va cauza știrbire în viața ei. Și încă chiar noi, fiii ei, să i-o facem? Aceasta să nu fie! Să ne luptăm luptă bună asupra oricăruia care ar vrea a vătăma cât de puțin organismul legiuit și de Sfinții Părinți statornicit al Bisericii noastre. (...)

Prin urmare, împrejurarea aceasta fundată în instituțiile politice ale Bisericii noastre trebuie să ne îmbărbăteze de a cere ca cu libertatea Bisericii să se restaureze și legătura mitropoliților noștri din Austria cu patriarhatul din Constantinopole (subl.n.), căci până când aceea este canonică și legală, până atunci aduce Bisericii și Statului foloase, iar când legătura aceea ar degenera ori într-una, ori în altă parte, atunci numai decât partea cea vinovată pierde demnitatea sa, căci la noi nici unui ierarh nu i se dă caracterul infailibilității⁴.

2. Interpretarea în sens național, nu provincial-teritorial, a canoanelor 34 ap. și 9 Antiohia

În al doilea rând, trebuie remarcat modul în care mitropolitul Șaguna a înțeles cele două canoane, anume 34 ap.⁵ și 9 Antiohia⁶, ambele privind organizarea mitropolitană.

Câte un termen din fiecare canon a fost și mai este și astăzi interpretat diferit de canoniști, anume cel de *ethnos* (în can. 34 ap.) și cel de *eparhie* (în can. 9 Antiohia). Cunoscuta dispută dintre cei mai importanți ierarhi români din Imperiul Austriac (Andrei Șaguna de la Sibiu și Eugen Hacman de la Cernăuți) a avut drept motiv și deosebirea în interpretarea celor două canoane.

Pe de o parte, Șaguna a interpretat termenul *ethnos* în sens național, ca referindu-se la o anumită națiune, în timp ce Hacman a respins această interpretare, înțelegând prin termenul respectiv o provincie politică. Șaguna și-a motivat poziția într-o scrisoare adresată lui Hacman în octombrie 1860, precum și în ediția comentată a canoanelor:

⁴ Andrei Șaguna, *Anthorismos...*, p. 62-64.

⁵ „Se cade ca episcopii fiecărui neam (έθνους) să cunoască pe cel dintâi dintre dâșii și să-l socotească pe el drept căpetenie și nimic mai de seamă să nu facă fără încuviințarea acestuia; și fiecare să facă numai acelea care privesc parohia (eparhia) sa și satele de sub stăpânirea ei. Dar nici acela (cel dintâi) să nu facă ceva fără încuviințarea tuturor, căci numai astfel va fi înțelegere și se va mări Dumnezeu prin Domnul în Duhul Sfânt: Tatăl și Fiul și Sfântul Duh” (Ioan Nicolae Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, s.l., 1991, p. 25).

⁶ „Episcopii din fiecare eparhie (în textul latinesc se află termenul *Provincia* – n.n.) trebuie să recunoască pe episcopul proestos din capitala metropolă și care deține purtarea de grijă a toată eparhia, pentru că în capitala metropolă se întrunesc din toate părțile toți cei ce au afaceri de aranjat” (*Ibidem*, p. 197).

„Și așa aflu numai decât în al 34 canon apostolesc, că episcopilor fiecărei nații se cuvine a ști pre cel dintâi (Metropolitul) între dânșii, ș. a. De aci deduc eu, că episcopii trebuie să fie din sânul acelei nații, la care sunt puși ei de episcopi, căci acest canon apostolesc numai așa poate avea înțelesul său cel adevărat, și firesc, dacă nu numai metropolitul, ci și episcopii ai unei nații vor fi din una și aceeași națiune; acesta este de lipsă și pentru aceea, ca arhieriei să poată săvârși slujbele dumnezeiești în limba poporului, și să știe propovădui creștinilor cuvântul cel mântuitor al Domnului spre înțelegerea turmei cuvântătoare, și să se poată înțelege cu preoții și eparhioții, unde face trebuință, – mai departe ca să se poată înțelege unii cu alții în una și aceeași limbă, care este totdeodată și cea a Bisericii, și dregătoriei bisericești, căci dacă metropolitul și episcopii nu vor fi din una nație, atunci întâlnindu-se se vor înțelege în limbă străină, precum au fost întâmplare până acum la noi, ca adecă metropolitul Carlovițului cu episcopii de nația română se înțelegea prin o limbă străină.⁷”

„Canonul acesta pune și acelei instituțiuni temei, că adică Metropoliiile au de a se înființa cu privire la naționalitatea poporului creștin, și că Episcopii unui popor, va se zică a unei națiuni, trebuie să aibă și un Metropolit din sânul Episcopilor naționali, pe carele să-l recunoască drept cap al lor⁸”.

Iată, în continuare, și poziția lui Hacman:

„Cuvântul *ethnos* semnifică, ce-i drept, la greci popor, națiune, trib, seminție; dar el semnifică și țară, provincie, ceea ce se poate constata din orice dicționar bun... Și în această din urmă semnificație, canonul citat nu vrea să spună altceva, decât că episcopii fiecărei provincii trebuie să-l cunoască pe cel care este primul între dânșii și să-l recunoască drept căpetenie. La fel a explicat acest canon și Sinodul de la Antiohia din anul 341, în canonul 9⁹”.

Disputele cu privire la interpretarea acestui canon au continuat până în ziua de astăzi¹⁰. Important de menționat este faptul că și următoarele ediții în limba română a canoanelor Bisericii Ortodoxe au adoptat interpretarea șaguniană. Interesantă este însă traducerea românească (efectuată de canonistul arădean Nicolae

⁷ Ilarion Pușcariu, *Metropolia...*, Colecțiunea actelor, p. 179.

⁸ Andrei Șaguna, *Enchiridion de canoane*, Sibiu, 1871, p. 21.

⁹ Hacman și-a susținut poziția, prin care combătea înțelesul național al can. 34 ap., într-un lung memoriu adresat Sinodului episcopesc de la Carloviț, la 14 septembrie 1864, deci la o lună după ce respectivul sinod acceptase deja separarea Mitropoliei românești (Ilarion Pușcariu, *Metropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania. Studiu istoric despre reînființarea Mitropoliei, dimpreună cu o colecțiune de acte*, Sibiu, 1900, Colecțiunea actelor, p. 253; întregul memoriu la p. 252-285).

¹⁰ Viorel Ioniță, „Die Einheit der Kirche und die Vielzahl der Nationen“, în K.Ch. Felmy (ed.), *Kirchen im Kontext unterschiedlicher Kulturen. Auf dem Weg ins dritte Jahrtausend*, Göttingen 1991, 409-415; J.D. Zizioulas, „Church Unity and the Host of Nations“, în *Ibidem*, p. 91-104.

Concepția canonică a mitropolitului Andrei Șaguna

Popovici și de protopopul sârb de la Arad, Uroș Kovincici) a amplei colecții de canoane cu comentariu, editată de episcopul sârb Nicodim Milaș. Textul canonului este tradus la fel ca în *Enchiridion*-ul lui Șaguna, în timp ce comentariul conține interpretarea adversă¹¹. Autorul ultimei ediții românești a canoanelor, părintele profesor sibian Ioan Floca, a susținut interpretarea șaguniană:

„Canonul acesta este unul din cele mai discutate, datorită cuvântului *ethnos*, al cărui înțeles li s-a părut multora greu de pătruns. De fapt, el este cheia înțelesului acestui canon. Sensul lui nu poate fi decât acela de neam, prin care se înțelege o grupare etnică, o unicitate distinctă, care are caracteristicile unei națiuni.

În nici un caz, nu are înțelesul de provincie sau de ținut, indiferent de faptul că respectiva provincie ar fi populată de credincioși cu aceeași origine etnică sau aparținând mai multor neamuri”¹².

Cel de-al doilea canon, anume *9 Antiohia*, este considerat de Hacman ca oferind o explicare a can. 34 ap. Termenul controversat este cel de *eparhie* (tradus în edițiile latine prin *provincia*), interpretat de ierarhul bucovinean în sens al administrației politice (provincie imperială), iar de Șaguna drept episcopie, dieceză sau eparhie în sens bisericesc:

„(Bucovinenii – n.n.) au înțeles sub *Provincia* provincie politică, însă noi care am încărunțit în studiul canoanelor și în asemănarea textelor grecești, române, slave și latine ale canoanelor bisericești, apoi suntem câtva versați și în *Jure Romano*, ori unde aflăm în canoanele traduse în limba latină sau slavonă cuvântul *Provincia*, înțelegem în limba română *Eparhie*. Convingerea noastră o întărește însăși canonul din *Pidalionul românesc*”¹³.

Prin modul său de interpretare a celor două canoane, Șaguna a legitimat existența unor structuri ecleziale etnice în cadrul Ortodoxiei Imperiului Austriac, în timp ce tabăra adversă a respins această formă de organizare națională bisericească¹⁴. Precum se va arăta mai jos, interpretarea lui Șaguna a fost agreată și de împăratul Francisc Iosif, care aproape că a silit ierarhia sârbească să accepte separarea ierarhică a românilor ortodocși de sârbi, consecința fiind nu doar înființarea Mitropoliei românești, cu sediul la Sibiu, ci și segregarea pe criterii etnice a ortodocșilor

¹¹ „Prin urmare, în urma dispoziției canonului prezent, toți episcopii Bisericilor provinciale trebuie să recunoască și să considere de căpetenie a lor pe întâiul episcop al cărui scaun se găsea în capitala provinciei bisericești” (Nicodim Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, însoțite de comentarii*, trad. Uroș Kovincici și Nicolae Popovici, vol. I, Part. I, Arad, 1930, p. 239.

¹² Ioan Nicolae Floca, *op. cit.*, p. 26.

¹³ Andrei Șaguna, *Anthorismos, sau Deslușire comparativă asupra broșurii „Dorințele drept-credinciosului cler din Bucovina”*, Sibiu, 1861, p. 26-27.

¹⁴ Johann Schneider, *Der Hermannstädter Metropolit Andrei von Șaguna. Reform und Erneuerung der Orthodoxen Kirche in Siebenbürgen und Ungarn nach 1848*, Köln-Weimar-Wien, 2005, p. 12.

Conf. Univ. Dr. Paul Brusanowski

din Banat, precum și împărțirea averilor parohiale între cele două Mitropolii (ceea ce a constituit o premieră în istoria Ortodoxiei ecumenice).

3. Mitropolitul Șaguna și conceptul de autonomie bisericească – înțeles ca autonomie față de Stat, nu față de o altă Biserică Ortodoxă (în sens de semi-autocefalie)

De obicei, termenul de *autonomie bisericească* este înțeles în legătură cu un alt termen de specialitate al Dreptului canonic, destul de apropiat – acela de *autocefalie*. Însă, dat fiind faptul că Șaguna nu a folosit primul termen, nu l-a folosit deci nici pe al doilea, în sensul unei relații speciale dintre două Biserici Ortodoxe. Dimpotrivă, l-a folosit în sensul relației dintre Biserică și Stat. În lucrarea polemică adresată episcopului bucovinean Hacman, Șaguna a afirmat că autonomia bisericească se identifica cu eliberarea Bisericii „de influențele străine (adică ale Statului – n.n.) ce nu numai strâmtoresc, ci și vatămă viața și existența ei (a Bisericii – n.n.), și periclitează religiozitatea și moralitatea singuraticilor și a tuturor preoților și creștinilor”¹⁵.

De altfel, este interesant faptul că atunci când s-a referit, în Compendiul său de Drept canonic, la relațiile dintre Biserici, Șaguna nu a avut în vedere relațiile inter-ortodoxe, ci pe cele inter-confesionale. Pornind de la situația defavorabilă a Ortodoxiei ardelenice în istorie, Șaguna s-a preocupat de chestiunea toleranței religioase și de limitele acesteia, susținând necesitatea ca diferitele Biserici să aibă relații „amicale” și să evite „orice supremație și hegemonie din partea uneia asupra alteia”:

„Toleranța pe terenul bisericesc însemnează purtarea pasivă și indiferentă către toți aceia care se țin de alte Biserici, precum și purtarea indulgentă către convingerile religioase ale altora... (Dar – n.n.), toleranța... nu poate mulțumi Biserica tolerată, căci deși toleranța înfățișează purtarea pasivă și indiferentă a altei Biserici și a Statului față cu Biserica tolerată, se știe că unde este o Biserică tolerată, acolo este altă Biserică liberă, privilegiată și sprijinită și din partea Statului; de aici urmează că starea unei Biserici tolerate este jalnică și expusă sistemului de persecuție bisericească de către Biserica liberă și privilegiată, pentru că cea tolerată nu are *garanția externă a Statului* de a fi scutită, în caz de insulte și de neplăceri. De unde apoi urmează, că și creștinii unei Biserici tolerate sunt expuși a fi conturbați în convingerile lor religioase și totodată ca cetățeni sunt sau de tot excluși din drepturile politice, de care creștinii Bisericii libere se bucură, sau sunt persecutați în uzul celor de frunte drepturi politice...

Toleranța unei Biserici de către cealaltă nu ajunge, deoarece, precum am văzut..., toleranța însemnează purtarea pasivă și indiferentă a unei Biserici către

¹⁵ Andrei Șaguna, *Anthorismos...*, p. 125-126.

cealaltă, prin urmare toleranța înfățișează o lucrare pasivă, care lesne degenerază în persecuții...

Hristos osândește purtarea pasivă și indiferentă către alții, arătând totdeauna cine este aproapele nostru și (ne îndeamnă – n.n.) să arătăm către aproapele nostru purtarea activă și cordială; de unde urmează că toleranța unei Biserici către cealaltă nu ajunge, căci nu poartă caracterul iubirii de aproapele.

Hristos extinde doctrina Sa dumnezeiască despre iubirea aproapelui încă și asupra vrăjmașilor (Lc 6, 27-28). Oare cuvintele acestea ale Mântuitorului nu sunt îndreptate și către Bisericile diferite de astăzi? Și de s-ar și privi între ele ca vrăjmașe (ceea ce să ne ferească Dumnezeu), oare nu sunt datoare a se iubi, a face bine una alteia, a binecuvânta una pe cealaltă și a se ruga una pentru alta? Noi zicem la toate acestea: Bisericile diferite creștine de astăzi sunt datoare a împlini cu cea mai strictă conștiinciozitate învățăturile lui Hristos, care pretind mai mult de la ele decât o simplă toleranță. De aceea rămânem la convingerea noastră că toleranța unei Biserici către alta nu ajunge.

Dacă odată religia creștină, în urma teologiei speculative, s-a împărțit în mai multe Biserici, dar ele toate primesc Biblia drept carte fundamentală a mărturisirii lor și vor ca aceea să se susțină, atunci ...Bisericile între ele trebuie să stea în corelație amicală, ferită de orice supremație sau hegemonie din partea uneia asupra alteia¹⁶.

Prin urmare, în relațiile inter-confesionale, Șaguna a susținut egalitatea deplină a tuturor Bisericilor creștine. A respins ideea „Bisericii dominante” și a cerut egala îndreptățire și egala libertate a acestora față de autoritățile statale:

„Statul față de diferitele Biserici, a căror existență în complexul său nu numai nu o neagă, ci vrând-nevrând o și recunoaște, are chemare a fi drept; Statul va fi drept cu diferitele Biserici, atunci când pe baza dreptății și a egalei îndreptățiri, va considera și trata Bisericile diferite și va și garanta aceasta prin lege pozitivă, va să zică atunci când Statul se obligă în urma unei legi pozitive că nu va prefera nici o Biserică alteia și că pe cetățenii săi fără deosebire de Bisericile lor de care țin, îi va trata egal în privința bunătăților și sarcinilor cetățenești.

Prin urmare, noi nu aprobăm ideea unei Biserici domnitoare într-un Stat cu diferite Biserici, chiar de ar fi cea Biserică de care ține Capul Statului. Noi accentuăm aici *Biserica de care ține Capul Statului* și nu zicem *Biserica Capului Statului* sau *Biserica domnitoare*, pentru că noi îl privim pe Capul Statului drept membru al Bisericii de care se ține; prin urmare, noi nu aprobăm ideea unei Biserici domnitoare nici atunci când sub numirea aceasta s-ar înțelege cea Biserică de care se ține Capul Statului, pentru că numirea aceasta de *Biserica dominantă* prea

¹⁶ Idem, *Compendiu...*, p. 292-295.

Conf. Univ. Dr. Paul Brusankowski

ușor se poate exploata în defavoarea celorlalte Biserici, de care Domnitorul nu se ține. Încă și de aceea nu aprobăm ideea *Bisericii dominante*, deoarece aceasta presupune o preferință față de celelalte Biserici, prin care acestea se degradează la Biserici dominante, apăsate și tolerate”¹⁷.

Or, tocmai această libertate a Bisericilor față de autoritatea de Stat a fost privită de Șaguna drept *autonomie bisericească*:

„Libertatea Bisericii îndeobște din partea Statului trebuie să stea în putința organelor bisericești de a învăța cuvântul lui Dumnezeu, de a zidi biserici (cu toată acea frumusețe care este în uz), de a săvârși public funcțiile religioase, de a înființa școli, fundații filantropice și alte fundații necesare pentru atingerea scopului Bisericii, de a viețui conform principiilor Bisericii, de a cârmui, administra și conduce în înțelesul învățăturilor canonice pozitive toate afacerile bisericești, școlare și fundamentale, precum și de a exercita puterea legării și dezlegării păcatelor și transgresiunilor bisericești, și, în fine, a lua hotărâri în lucruri bisericești neîmpiedicat de legi preventive din partea Statului și organelor lui. Și, peste toate, această libertate a Bisericii din partea Statului trebuie să se fundamenteze în legea civilă care prescrie organelor Statului respectarea și sprijinirea sentințelor ocârmuirii bisericești”¹⁸.

Se poate constata modernitatea concepțiilor mitropolitului Șaguna, datorate, pe de o parte, pluralității confesionale și etnice, iar pe de altă parte, mediului politic (statul subsidiar) în care a viețuit Ortodoxia din Imperiul Habsburgic. Cu alte cuvinte, Șaguna a promovat ideea ca Bisericile să se constituie în corporații de drept public, egale între ele, aflate într-o relație de subsidiaritate cu autoritatea de Stat sau, altfel exprimat, de „ajutor reciproc”. În timp ce ajutorul Bisericii față de Stat ar fi trebuit să conștie în rugăciuni pentru conducătorii Statului și propovăduirea cuvântului lui Dumnezeu și a valorilor morale (astfel ca membrii Bisericii să fie buni cetățeni), ajutorul Statului față de Biserici ar fi trebuit să conștie în:

„1) recunoașterea faptică a libertății conștiinței și a convingerilor religioase a cetățenilor săi; 2) reținerea de la orice amestec în lucruri dogmatice și curat bisericești; 3) respectarea dogmelor și a celorlalte instituții pozitive bisericești, precum și a hotărârilor conducerii bisericești; 4) respectarea dreptului canonic intern; 5) sprijinirea bănească a subzistenței clerului și a instituțiilor școlare și filantropice; 6) permisiunea dezvoltării vieții bisericești și religioase a cetățenilor săi.

În fine, zicem că, precum Biserica se îndatorează a da Statului ajutorul său moral fără nici o condițiune, căci aceasta derivă din Sf. Scriptură, tot așa și Statul se îndatorează a da Bisericii ajutorul său material fără nici o condiție, adică fără

¹⁷ *Ibidem*, p. 296-297.

¹⁸ *Ibidem*, p. 283.

Concepția canonică a mitropolitului Andrei Șaguna

a pretinde de acolo vreun drept de patronat, căci atunci ierarhia este chemată a nu primi un asemenea ajutor condiționat din partea Statului”¹⁹.

Problema libertății sau a autonomiei bisericești față de Stat s-a aflat practic în dezbateri publice în deceniile imediat următoare după revoluția pașoptistă, în special în Ungaria. Ministrul Cultelor și Instrucțiunii publice din primul guvern maghiar al epocii dualiste, József Eötvös, prieten cu mitropolitul Șaguna, a fost un fervent susținător al autonomiei tuturor Bisericilor (ba chiar și a cultului mozaic) față de autoritățile guvernamentale. Drept urmare, Parlamentul ungar a stabilit cadrul legislativ al autonomiei Bisericii Ortodoxe (cunoscutul Articol de Lege 9/mai 1868), iar ministrul Eötvös a sprijinit sancționarea de către împărat a Statutului Organic al Mitropoliei românești din Transilvania, în mai 1869, care a prevăzut în Art. I:

„Biserica greco-orientală română din Ungaria și Transilvania, ca Biserică autonomă, după dreptul ei canonic, garantat și prin Articolul de Lege IX din anul 1868, pe lângă susținerea în integritate a dreptului de supremă inspecțiune a Majestății Sale, își reglementează, administrează și conduce independent afacerile sale bisericești, școlare și fundamentale în toate părțile și factorii ei constitutivi, după forma reprezentativă (prin organe reprezentative – n.n.)”.

Țelul lui Eötvös nu a putut fi însă atins în privința Bisericii Catolice din Ungaria, ierarhii acesteia preferând ca Biserica lor să rămână o Biserică de Stat, fiind lipsită astfel de autonomie.

Conducerea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania a fost însă deosebit de mândră de statutul de autonomie pe care l-a obținut mitropolitul Șaguna. Tânărul profesor Nicolae Bălan a deplâns în 1910 faptul că Biserica Ortodoxă a Vechii României era lipsită de acest statut²⁰, iar după Marea Unire a militat și a reușit, în calitatea sa de mitropolit al Ardealului, să impună acest statut de autonomie întregii Biserici din România Mare.

4. Starea „anormală” a Ortodoxiei ardeleni subordonată necanonic Mitropoliei de Carloviț și revendicarea intervenției Curții pentru restabilirea ordinii canonice

În lupta sa pentru reînființarea Mitropoliei românești, Șaguna a coroborat argumente istorice și canonice. Principala motivație a fost existența sa din vechime:

„Noi ardelenii nu vrem altă mitropolie decât cea veche a noastră, cu episcopiiile cele vechi ale ei... Noi vrem recâștigarea dreptului nostru canonic și ierarhic

¹⁹ *Ibidem*, p. 282.

²⁰ Nicolae Bălan, *Chestiunea bisericească din România și autonomia Bisericii noastre*, Sibiu, 1910.

Conf. Univ. Dr. Paul Brusanowski

ce din partea statului s-a împiedicat, ca așa să devenim în starea normală cu Ortodoxia noastră...

Noi vrem repunerea în dreptul nostru bisericesc ce l-am avut prin multe secole până la Reformație, când ungurii ardeleni au trecut la calvinism, iar sașii la luteranism. De aceea, episcopul scris și clerul cu poporul ortodox din Ardeal, Banat și Ungaria, ca fiii credincioși ai Ortodoxiei răsăritene, împlinesc datorința cea mai sfântă către religia lor, când se nevoiesc a se desface de legătura anticanonică a Carlovițului²¹.

În numeroasele sale memorii adresate Curții, în care motiva cererea reînființării Mitropoliei românești, Șaguna a accentuat situația „abnormală” în care se afla Ortodoxia ardelenescă din timpul său, dat fiind faptul că aceasta fusese înainte de Reformă organizată într-o Mitropolie recunoscută chiar și de vechii regi ai Ungariei (Matia Corvinul²² și Vladislav II Jagiello²³), având deci o poziție clară în stat, poziție care a fost menținută și ulterior, în timpul Principatului autonom, apoi chiar și după intrarea Transilvaniei sub stăpânirea austriacă. Mitropolia de Carloviț, dimpotrivă, a apărut mult timp după cea a Transilvaniei, iar subordonarea Bisericii ardelenice Mitropoliei de Carloviț, în anii 1783 și 1786, a fost considerată de Șaguna drept un rezultat al împrejurărilor vitrege (dezmembrarea bisericească de la 1701) și un act politic *octroat* (arbitrar, contrar canoanelor) săvârșit de Curte.

În urma numeroaselor petiții²⁴, împăratul Francis Iosif a emis în cele din urmă, la 27 septembrie 1860, un *Înscris preînalt*, adresat mitropolitului de la Carloviț

²¹ Andrei Șaguna, *Anthorismos...*, p. 14.

²² Într-un act din 20 martie 1479, regele Matia Corvin i-a scutit, la cererea mitropolitului Ioanichie *Nandoralbensis*, pe preoții români din Maramureș de orice dări către stat. Localizarea titularii *Nandoralbensis* a fost controversată, fiind aduse ca ipoteze Alba Iulia, Belgrad sau Nandor din Hunedoara. Prezentarea controverselor la Mircea Păcurariu, *Începuturile Mitropoliei Transilvaniei*, Sibiu, 1981, p. 67-71.

²³ În anul 1391, mănăstirea Peri din Maramureș (azi în Ucraina subcarpatică) a fost închinată de familia ctitoricească a lui Drag și Balc Patriarhiei Ecumenice (fapt considerat în istoriografie drept o ridicare a acestei mănăstiri la rangul de stavropighie patriarhală). Egumenul mănăstirii Peri (la fel ca și urmașii săi) a primit, printr-o diplomă a Patriarhiei Ecumenice, drepturi cvasi-episcopale pentru teritoriul din nordul Transilvaniei, Maramureș și alte comitate din nordul Ungariei (Bereg, Ugocea). Un secol mai târziu, exercitarea de către egumenul Ilarion a acestor drepturi cvasi-episcopale a fost contestată de episcopul Ioan de la Muncaci, drept care s-a ajuns la un proces juridic înaintea Curții regale. Vladislav II al Ungariei a recunoscut drepturile cvasi-episcopale ale egumenului Ilarion (primite în 1391 de la Patriarhia Ecumenică), însă cu condiția ca „egumenul Ilarion și urmașii lui să dea episcopului din Muncaci convenita onoare, iar *arhiepiscopului din Transilvania*, celui de acum și celor viitori, ca mai marilor săi, să le arate convenita supunere și ascultare” (diploma la Nicolae Popea, *Vechia Metropolie...*, p. 23-25; citatul la p. 25).

²⁴ A se vedea pentru amănunte Nicolae Chifăr, „Apărarea dreptului istoric privind restaurarea Mitropoliei Transilvaniei în discursul șagunian din perioada absolutismului (1849-1860) în *Mitropo-*

Concepția canonică a mitropolitului Andrei Șaguna

(Raiacici) și episcopului Șaguna, prin care declara că „nu este neaplecat înființării unei Mitropolii române greco-neunite”, cu condiția ca „dezlegarea legământului ierarhic” din 1783 să se realizeze „numai pe baza opiniunii unui sinod regulariu”, adică a unui Sinod episcopesc al Mitropoliei de Carloviț²⁵. Însă, „această restricțiune a displicut românilor, căci ei credeau că, precum subordonarea diecezelor române (adică a diecezei respectiv arhidiecezei române transilvane și a diecezei Bucovinei) Mitropoliei sârbești din Carloviț se decretă fără concursul vreunui sinod episcopesc și respectiv fără de concursul mitropolitului sârbesc, ci doar din plenitudinea puterii imperiale, tot așa și dezlegarea legământului acestuia să se efectueze fără concursul acelora, ci numai din plenitudinea puterii împărătești”²⁶.

Drept urmare, cel de-al doilea Sinod al eparhiei ardelene, din 24-26 octombrie 1860, a reluat și prezentat sistematic argumentele pentru reînființarea Mitropoliei românești.

În primul rând, s-a cerut înlăturarea situației necanonice, aducând în sprijinul revendicării următoarele canoane:

„Acum ne luăm îndrăznirea prea umilită a aplica la canoanele și instituțiunile bisericesti cererea noastră, și adică:

a) canonul 34 apostolic rânduiește ca episcopii unei națiuni să știe pe mai marele lor;

b) canonul 6 I ec.²⁷ legiuiește ca obiceiurile cele din început și așezate de Sf. Părinți să se țină;

c) canonul 2 II ec.²⁸ prescrie ca episcopii să nu bântuiască Bisericile cele de peste hotarele lor;

litul Andrei Șaguna, creator de epocă în istoria Bisericii Ortodoxe din Transilvania (coord. Mircea Păcurariu), Ed. Andreiană, Sibiu, 2008, p. 137-150.

²⁵ Nicolae Popea, *Vechia Metropolie...*, p. 190-191.

²⁶ *Ibidem*, p. 192.

²⁷ „Să se țină obiceiurile cele vechi, cele din Egipt și din Libia și cele din Pentapole, așa încât episcopul din Alexandria să aibă stăpânire peste toate acestea, pentru că acesta este și obiceiul episcopului Romei. De asemenea, și în Antiohia și în celelalte eparhii (provincii) să li se păstreze Bisericii întăietățile (privilegiile). Este apoi cu totul învederat lucrul acela, că dacă cineva ar deveni episcop, fără încuviințarea mitropolitului, marele sinod a hotărât că unul ca acesta nu se cade să fie episcop. Iar dacă alegerii comune tuturor, fiind ea (cu temei) bine întemeiată și după canonul bisericesc i s-ar împotrivi doi sau trei din vrajbă (pismă) proprie, să aibă tărie votul (hotărârea) celor mai mulți” (Ioan Nicolae Floca, *Canoanele...*, p. 52-53).

²⁸ „Episcopii puși peste o dieceză să nu se întindă (treacă) asupra Bisericii din afara hotarelor lor, nici să nu se tulbure Bisericile, ci, potrivit canoanelor, episcopul Alexandriei să cârmuiască numai cele (Bisericile) din Egipt, iar episcopii Orientului să chivernisească (administreze) numai Orientul, păstrându-se pe seama Bisericii antiohienilor întăietățile (privilegiile) cele din canoanele de la Niceea; și episcopii diecezei Asiei să chivernisească numai cele (Bisericile) din dieceza Asiei;

Conf. Univ. Dr. Paul Brusanowski

d) canonul 8 III ec.²⁹ pretinde că drepturile cele ce se cuvin episcopilor din vechime să se păzească nevătămate³⁰.

Prin aceasta, s-au reluat argumentele din Memoriul înaintat Ministerului Cultelor de la Viena cu prilejul consfătuirii episcopilor ortodocși din capitala imperiului, din anii 1850-1851:

„Românii de credință răsăriteană, doar din pricina vitregelor împrejurări care îi despoiază de metropolitul lor și de episcopi, cu un cuvânt de întreaga ierarhia lor, ajunseră sub jurisdicțiunea mitropolitului de la Carloviț...

Metropolia de Carloviț e datoare a se îngriji pentru restaurarea Mitropoliei de la Bălgrad (după ce acum împrejurările cele apăsătoare care pricinuiră apunerea aceleia încetară) și după puteri să o sprijine (cf. can. 6 I ec. și tâlcuirea can. 8 sin. III ec.);

și cei ai (diecezei) Pontului, numai pe ale (diecezei) Pontului; și cei ai Traciei, numai pe ale (diecezei) Traciei să le cârmuiască. Iar nechemăți, episcopii să nu treacă peste dieceza lor pentru hirotonie sau pentru oarecare (lucrări de cârmuire bisericească) cârmuiri bisericești. Păzindu-se însă canonul stabilit mai înainte privitor la chivernisiri, este clar că cele privitoare la fiecare eparhie le va cârmui Sinodul eparhiei (respective), potrivit celor orânduite (hotărâte) la Niceea. Iar Bisericile lui Dumnezeu, cele ce sunt la popoarele barbare, trebuie să se cârmuiască după obiceiul Părinților, care s-a ținut” (*Ibidem*, p. 62-63).

²⁹ „Prea iubitorul de Dumnezeu împreună episcopul Rigin și ceilalți împreună cu dânsul prea iubitori de Dumnezeu episcopi ai eparhiei (mitropoliei) ciprienilor, Zenon și Evagrie, ne-au făcut cunoscut un lucru nou scornit, potrivnic (contrar) rânduielilor bisericești și canoanelor Sf. Apostoli și care primejduiește (atinge) libertatea tuturor. Drept aceea, pentru că suferințele obștești au trebuință de vindecare mai mare, ca unele care și aduc stricăciune mai mare, și mai vârtos fiindcă nici nu s-au urmat (observat) vreun obicei mai vechi, ca episcopul cetății Antiohiei să facă hirotoniile cele din Cipru, după cum prin zapise (documente, scrisori) și prin glasurile lor proprii au arătat (au învățat) prea evlavioșii bărbați, care și-au făcut arătarea în Sf. Sinod: înainte stătătorii Sfințelor Biserici din Cipru să aibă putere, fără tulburare și fără silă, după canoanele cuvioșilor părinți după vechiul obicei să fie făcute de către dânșii hirotoniile prea evlavioșilor episcopi.

Aceasta să se păzească (observe) și în celelalte dieceze și în eparhiile (mitropoliile) de pretutindeni, încât nici unul dintre prea iubitorii de Dumnezeu episcopi să nu cuprindă (să nu apuce) altă eparhie care nu a fost mai demult și dintru început sub mâna lui sau a celor dinaintea lui. Iar dacă cineva a cuprins (ocupat) eparhie străină și în chip silnic a pus-o sub el (sub stăpânirea lui), pe aceasta să o dea înapoi (restituie), ca să nu se calce canoanele părinților și nici sub cuvânt (sub chipul sau pretextul) de lucrare sfințită, să se furișeze trufia stăpânirii lumești și să nu trecem cu vederea că pierdem câte puțin slobozenia (libertatea) pe care ne-a dăruit-o nouă cu sângele Său Domnul nostru Iisus Hristos, Izbăvitorul (Eliberatorul) tuturor oamenilor. I s-a părut, așadar, sfântului și ecumenicului sinod, ca fiecare eparhie (mitropolie) să păzească curate și nestrâmtorate (neatinse) drepturile care i se cuvin ei, de la început și de mult după obiceiul ținut din vechime, având fiecare mitropolit îngăduința (permisiunea) ca pentru propria lui asigurare (siguranță) să ia opisele (copiile) celor ce s-au întocmit (hotărât). Iar dacă cineva ar înfățișa o hotărâre potrivnică celor orânduite acum, i s-a părut întregului sfânt și ecumenic sinod, ca aceasta să fie fără tărie” (*Ibidem*, p. 71-72).

³⁰ Nicolae Popea, *Vechea Metropolie...*, p. 197.

E în contra canoanelor, dacă Mitropolia de la Carloviț nu s-ar îndupleca a slobozi de sub stăpânirea sa Bisericele care-și pierdură prin prigoane autonomia lor ierarhică... (can. 6 I ec. și can. 2 II ec.)³¹.

În al doilea rând, participanții la Soborul eparhial ardelenesc din 1860 au cerut intervenția Curții pentru restabilirea ordinii canonice și trecerea peste Sinodul episcopesc de la Carloviț, știindu-se că ierarhii sârbi cu greu ar putea accepta înființarea Mitropoliei românești:

„Precum legământul ierarhic de până acum ni l-a impus nouă, românilor din Ardeal și Bucovina împăratul Iosif II în anul 1783, cu vătămarea cea mai mare a așezămintelor bisericesti, iar românii ortodocși din Banat și Ungaria nici când nu s-au subordonat ierarhiei sârbe prin vreo ordinațiune politică, așa acum, Majestatea Ta, să te înduri a nu condiționa împlinirea cererii noastre celei drepte de opiniunea unui sinod iregulariu și anticanonice față de Biserica Ortodoxă Română, ci de-a dreptul cu aceeași deplină putere împărătească să te înduri a ne elibera de acel legământ antibisericesc și a reîntoarce în chipul acesta ordinea cea legală bisericască, pacea și odihna cea sufletească a creștinilor români răsăriteni din monarhie”³².

Nu face obiectul acestui studiu prezentarea în detaliu a tuturor memoriilor și strădaniilor depuse de Șaguna, împreună cu clerul și credincioșii ortodocși români, pentru reînființarea Mitropoliei³³. Dat fiind faptul că scaunul mitropolitan de la Carloviț a rămas vacant după moartea lui Iosif Raiacici (13 decembrie 1861), s-a pus problema convocării unui CNB pentru alegerea succesorului. Acesta s-a putut întruni abia în august 1864. La 5 august a fost ales ca întâistătător al Bisericii de la Carloviț Samuil Mașirovici, fostul episcop de Timișoara. A urmat apoi convocarea Sinodului episcopesc, care a decis în cele din urmă, la presiunile împăratului Francisc Iosif, restaurarea Mitropoliei românești din Transilvania. Despre statutul canonic al acesteia, vom reveni în următorul număr al *Revistei Teologice*.

Abstract: This study deals with the canonic approach of Metropolitan Andrei Șaguna to Orthodoxy in the Austrian monarchy. Șaguna ignored the concept of autocephalous. Therefore, he accepted the existence of the four old eastern patriarchates, and that the Orthodox Church in the Hapsburg Empire was part of the Ecumenical Patriarchate. That is why he repeatedly requested to Imperial Co-

³¹ Ilarion Pușcariu, *Metropolia...*, *Colecțiunea actelor*, p. 95.

³² Nicolae Popea, *Vechea Mitropolie...*, p. 201.

³³ Aceste strădării au fost prezentate pe larg de Ilarion Pușcariu, *Metropolia...*, p. 128-148; Mircea Păcurariu, *Studii...*, p. 245-263; Paul Brusankowski, „Problema episcopilor sufragane în contextul luptelor pentru înființarea mitropoliei românești din Ungaria și Transilvania”, în *TABOR. Revistă de cultură și spiritualitate românească*, an. II, nr. 5, august 2008, p. 26-44.

Conf. Univ. Dr. Paul Brusanowski

urt the permission to establish connections with Constantinople, despite the fact that the Ecumenical Patriarchate itself counted the Orthodox Church in “Austria” among the autocephalous churches, in 1855. This paper also analyses Şaguna’s ehtnicist interpretation of the 34th Apostolic Canon, which allowed for the establishment of the Romanian National Orthodox Metropolitan See of Sibiu, as well as his interpretation of the concept of autonomy of the Church from the State and his rejection of the canonicity and legitimacy of a dominant Church or State Church.